

КОМУНИСТИ И СРПСКО ПИТАЊЕ У СВЕТЛУ НОВИХ СПОРЕЊА

Укупна историографска продукција о улози југословенских комуниста на просторима Југославије у току Другог светског рата 1939–1945, за протеклих 50 година настала у земљи и иностранству, била је изузетно богата, а исто толико и међусобно супротстављена. У њеним оквирима, посебна пажња посвећена је односу Комунистичке партије Југославије према српском питању, о чему је писано на крајње контроверзан начин зависно, најчешће, од идеолошке и политичке припадности њених аутора двома супротстављеним политичким покретима – партизанском и четничком. Из ове историографске продукције могу се, као мање спорна, резимирати следећа кључна питања за разумевање односа КПЈ према положају српског народа, на чијим се временским и садржајним оквирима и данас темељи најновија критичка конфронтација у нашој историјској науци:

1) Као секција Комунистичке интернационале, КПЈ је следила политику која је била у функцији интереса совјетске државе. Промене у међународним односима између два светска рата утицале су на државну политику СССР-а, а тиме и на понашање Коминтерне и КПЈ. Долазак нациста на власт у Немачкој променио је однос СССР-а и комунистичких партија европских земаља према постојећем версајском поретку и за главног непријатеља комунизма означен је фашизам, односно нацизам. Своје деценијско залагање за рушење Југославије као заједничке државе, настале на „бајонетима српске солдатеске“, „вештачке и версајске творевине“, у којој Срби као „владајућа нација“ угњетавају све друге народе итд., југословенски комунисти у другој половини 30-их година замењују новом народнофронтском политиком, залажући се за њену реконструкцију и очување. У том смислу, од 1936. године долази до нове фазе у политици КПЈ према српском питању која је, у време дубоке кризе у земљи, везане за догађаје око Конкордата 1937, стварања Бановине Хрватске 1939. и 27. марта 1941, захваљујући пројугословенској и антифашистичкој оријентацији КПЈ, довела до приближавања Срба, нарочито оних из Хрватске, Босне и Херцеговине, овој странци. Ова чињеница била је од великог значаја за превазилажење сукоба унутар КПЈ са српским партијским кадровима, као и за укупан положај југословенских комуниста у догађајима после слома државе у априлу 1941.

2) У раздобљу 1941–1945. српски народ се нашао у вртлогу догађаја које су одређивали фашистичке силе, Велика Британија и СССР. Тра-

диционално раздробљен и сукобљен, српски политички простор био је погодна основа за разбуктавање грађанског рата. У условима ратне кризе, југословенски комунисти наметнули су се као снажан политички чинилац, који је са антифашистичком и ослободилачком борбом, са програмом обнове југословенске државе и уз помоћ сила Коалиције, све више потискивао са политичке сцене квислиншке снаге на српској страни, као и четнике Драже Михаиловића. Сличан процес текао је и у односу на југословенску владу у емиграцији. Антиокупаторска борба комуниста била је део њихове стратегије за освајање власти, што је резултирало грађанским ратом на читавом југословенском простору. Вођство КПЈ је знало да успех ослободилачке борбе, југословенске обнове и социјалне револуције зависи, пре свега, од учешћа српског народа и његовог будућег положаја у заједничкој држави. Насупрот различитим пројектима грађанских снага о решењу судбине Југославије и српског питања, комунисти су се определили за федерацију „братства и јединства“, изграђену на југословенском компромису и „новој националној равнотежи“. Одлукама АВНОЈ-а 1943. ударени су темељи новим националним државама у оквирима Југославије, на основама „историјских“ граница, што је за последицу имало дезинтеграцију српског етничког простора.

3) Нову Југославију створила је КПЈ током 1941–1945. године, уз доминантни ослонац на снагу и жртве српског народа, али без одговарајућег учешћа његових представничких тела и организација и без утврђених граница Србије. Ако се има у виду однос комуниста према деловима српског друштва, почев од „превентивног терора“ крајем 1941. и почетком 1942, Сремског фронта, ликвидација колаборационистичких и квислиншких снага у повлачењу, као и угледних грађана у Србији крајем рата, затим покрајинско устројство Србије, дробљења и парцелизација српског етничког и државног корпуса, однос према Српској православној цркви, принуда у економској и имовинској сфери и др., с разлогом се може говорити о Другом светском рату (1939–1945) као посебној фази политике КПЈ према српском националном питању. У овом времену остварене су главне међуратне програмске и пропагандне идеје КПЈ, утемељена је у пракси, уз одлучујућу подршку српских комуниста и великог дела српског народа, кључна теоријска поставка, садржана у уверењу да су нови односи националних снага и ослабљена Србија – услов за јаку Југославију.

Од претпоставке да ли овакав крајње сажет и упрошћен преглед основних линија политике КПЈ према српском питању, посебно у ослободилачком и револуционарном периоду њене борбе за власт и нове односе током Другог светског рата, може бити близак научној истини, зависи и стручна вредност критичке анализе најновије историографије која обрађује ово питање. Међутим, треба истаћи да овај прилог нема амбицију за целовитим критичким односом према укупној савременој историографској продукцији на тему нашег научног скупа, па и ове, којој је он сам посвећен. Уместо тога, покушају само да критички осмотрим научни ква-

литет наше најновије историографије о улози југословенских комуниста у Другом светском рату и упозорим на нека њена контроверзна и неисторична тумачења. Подстакнут сам постојећом ваннаучном антикомунистичком острашћеношћу доброг дела ове историјске литературе, која под силним теретом идеолошких и политичких набоја контаминира нашу историјску и друштвену свест изнад цивилизацијских стандарда. Или још прецизније: подстакнут сам посебно радикалним антикомунизмом бивших комуниста.

У исто време, желим да се придружим настојањима оних историчара који сматрају да би и на грађански рат између партизана и четника, који се по српским земљама и данас води, коначно требало ставити архивске сигнатуре, ограничити га на стручне расправе и сместити у полице библиотеке. Другим речима, не би требало поновити реваншизам у историографији, попут оног кога је победнички партизански покрет наметнуо после 1945. године. Јер, чињенице су очигледне и претеће: радикални антикомунизам који се као необузdana плица прелио по просторима распаднуте и завађене бивше Југославије, свој главни удар имао је у српским земљама, остављајући збуњеност, поделе и духовну пустош у најширим слојевима народа.

Да би се досегла вредност научне историографије, претходно је неминовно критичко преиспитивање њеног досадашњег учинка и утицаја. Тај напор мора бити учињен у толерантном стручном дијалогу, који снагом историјских чињеница, ослоњених на строгу научну методологију, остварује супериорну позицију у јавном и друштвеном животу. За такву рекапитулацију пређеног пута данас су се стекли они услови, које собом носе преломни историјски догађаји. Они у великим историјским прекретницама, више у поразима, него у победама, нагоне на трагање за њиховим узроцима. У таквим приликама, историографија мора стремити, поред свих ограничења, ка објективном и рационалном, јер само на такав начин оправдава своју научност и хуманистичку сврху.

Показало се да застрањивање и тенденциозна тумачења рата и револуције 1941–1945, било са које стране да долазе, не доприносе откривању историјске истине, већ настављају сукобе и поделе, деструирају националне и државне интересе. Инсистирање на поједностављеној и шематизованој црно-белој слици митског добра и зла у интерпретацији грађанског рата између четника и партизана, потврђује, поред осталог, и низак степен наше историографске културе, њену неспособност да се отргне из загрљаја идеолошких и политичких стега. Сигурно су у праву историчари који указују на немоћ да се кроз призму догађајне и политичке историје, без најшире консултације сродних научних дисциплина, целовито одговори на сложеност феномена Другог светског рата на нашим просторима. Остаје, тако, да се упорним инсистирањем на афирмацији стручне методске самосвести умањи утицај помодног историјског кича и на овај део наше прошлости.

Стереотипима антикомунистичке пропаганде и на њу ослоњене „ангажоване“ историографије припада тврдња да су југословенски комунисти, од свога почетка, били антисрпски усмерени, да их то „коминтерновско време“ није никада напуштало, па ни током Другог светског рата, када су своју политику према српском народу и њихове „праве циљеве“ прикривали „наглашеним југословенством и интернационализмом“. Заборавља се, при томе, да су још у отпору пакту од 27. марта 1941. комунисти добро тестирали антифашистичко и југословенско расположење српског народа и од тада непоколебљиво рачунали са њиме. Тврди се, даље, да је за комунисте било основно да рат и борбу против окупатора „искористе као грађански рат“ и спровођење „насилне револуције“ за освајање власти; да су стварањем националних држава хтели да поделе српски народ; да је његова „конститутивност“ у хрватској и босанско-херцеговачкој федералној јединици схватана као привремено решење; тврди се, такође, да су комунисти инсистирали на грађанском рату, који се свео на борбу Срба партизана и Срба четника, при чему се, опет, антисрпска преокупација КПЈ подастире као доминирајућа мотивација, а политика „братства и јединства“ вођена током рата од стране комуниста, квалификује као лажна, са циљем „у првом реду“ да се у будућности спречи освета Срба за хрватски геноцид. За КПЈ се каже да је „у свом раду у Србији искључивала сваки национални траг“; да је партизански покрет био наглашено политички, а четнички „превасходно војни“ итд.

Оваквом упрошћеном и пристрасном историографском интерпретацијом губе се из вида основе за научну анализу: историјске чињенице и историјско време. Они недвосмислено сведоче да се политика КПЈ у Другом светском рату према српском питању не може поистовећивати са оном која јој је претходила, као и оном која се касније водила, посебно последњих деценија постојања бивше југословенске државе. Историчар мора, пре свега, да поседује способност за критички историјски суд, као и за примену једнаких мерила и принципа према свим актерима историјских збивања. Идеологијама и политикама појединих странака и њиховој борби за власт свакако није упутно давати позитивна или негативна одређења према личним симпатијама, а при томе прећуткивати, на пример, да је и српска грађанска политика од 1918. била у знаку помирења и заорава, једна врста пароле „братства и јединства“ у функцији великосрпских националних и династичких интереса. Зар велики пријем аустроугарских официра и војника у југословенску (тачније српско-црногорску) војску у Краљевини није био, због готово истих мотива, такође „политика симетрије“, коју су применили и комунисти при обнови Југославије? Међутим, за једне је 1945. година била антисрпска завера, а 1918. гест политичке мудрости и ослободилачке великодушности! Историјски смисао ових збивања, уз све њихове несумњиве разлике, може се вредновати и објаснити само једнаким методским параметрима историјске науке. Тим пре што је у питању био исти мотив и циљ, јер стварање, као и обнова Југославије, могли су се остварити само на политици толеранције и помирења.

Једно од важних претходних питања за разумевање политике комуниста према српском питању, али и карактеру југословенске државе уопште, јесте парола о великосрпском хегемонизму, са свим њеним варијацијама до 1945. године, при чему се од устанка 1941. од стране КПЈ избегавало ширење ове квалификације на српски народ у целини. О овом кључном одређењу теоријске и практичне политике КПЈ и данас у нашој историографији постоје сасвим супротстављена гледишта, без чије научне анализе не може бити објективне слике нити разумевања модерне српске историје. Није у питању само (зло)употреба овог политичког „аргумента“ од стране комуниста, националних сепаратиста и других „антисрпских“ снага, већ потреба за научним знањем о положају српског народа у 20. веку, о политици његове грађанске класе у Југославији, тј. утврђивање стварног или фиктивног значења овог политичког и историјског питања.

Ако су тачне тврдње неких историчара да је југословенска држава 1918. била принудна супституција за српску интеграцију и оквир прикривене „Велике Србије“, антијугословенско опредељење КПЈ до 1936. године има сасвим другачији историјски смисао од уобичајених схватања о њој као страном агентури, без упоришта у животу земље, њеној зависности од интереса СССР-а итд. Поставља се основно питање стручне вредности анализе овог проблема у нашој историјској науци: зашто би великонационална „ослободилачка“ и унитаристичко-централистичка идеологија и политика српске грађанске класе, која није дозвољавала националну и државну еманципацију других народа у Југославији, била историјски и цивилизацијски легитимнија, од политике коју су заступали југословенски комунисти?! Историјско време и реални живот показали су, наиме, да су националне и државне еманципације на просторима Југославије биле неминован цивилизацијски процес, а што се оне остварују крајње варварским средствима, одговор треба тражити у примитивизму и анахронизму одлучујућих политичких чинилаца.

Традиционални антагонизам историјске литературе о Другом светском рату у Југославији, настале у земљи и иностранству, разбуктао се последњих година нарочито са некритичким и наглашено антикомунистичким садржајима. За разлику од већине историчара који се дуго баве овим питањем и своју критичност граде према мери нових сазнања, пада у очи да су носиоци овог радикалног „обрачуна“ са комунистима у историографији неки бивши „лидери“ писања победничке партизанске историје, као и бројни млађи историчари. Њихова очигледна склоност да променама политичких табора свој друштвени и политички ангажман идентификују са стручним послом, само доприноси даљем „кварењу“ наше историографије.

Испољава се, тако, наглашена одбојност према партизанском покрету, па и антихитлеровској коалицији; оптужују се партизани да „као интернационалисти нису имали слуха за борбу и опстанак народа, да нису посебно водили рачуна о жртвама српског народа; да су били спремни зарад освајања власти на сарадњу са свима, па и Немцима, ако су очеки-

вали корист“; тврди се да су четници Драже Михаиловића били једини „истински покрет отпора“ и да је „Србија била сва дражиновска“; да је политика КПЈ, посебно на крају Другог светског рата, „директно ишла на штету српских интереса“; да су комунисти настојали да се „наметну као једина снага за вођење борбе против окупатора...“ (као да то исто и четници нису желели!); оптужује се КПЈ да је „свесно манипулисала патриотским осећањима српског народа и злоупотребљавала његове ослободилачке традиције“ (у смислу: ови поштени, они непоштени!); изражава се чуђење зашто комунисти, односно партизани, истовремено воде борбу против четника и српских колаборациониста, а углавном прећуткује да ове снаге воде битку за одбрану монархије и великосрпских интереса, уз истовремено противљење борби против окупатора; другим речима, заговара се легитимност четничке борбе за очување бившег монархистичког режима и власти, а оспорава битка за власт другом политичком покрету који је прокламовао обнову Југославије и њену трансформацију на новим основама.

Оваквих примера о промени двоструких стандарда у вредновању партизанског и четничког покрета у Другом светском рату има на претек и сваким даном их је, чини се, све више. Не треба, наравно, заборавити и оне историчаре догматске школе, који своје давно изречене симпатије према партизанском покрету још увек упорно бране. Међутим, ипак је више оних писаца историје који се клоне притиска накнадне памети и с разлогом истичу реалистичност погледа југословенских комуниста од почетка Другог светског рата у односу на друге снаге, посебно у Србији и Црној Гори, што је уосталом потврђено исходом рата и обновом Југославије.

Потврдило се, наиме, да су тзв. партизанска федерација и нова равнотежа националних односа били ближи решавањима реалног живота и условима опстанка Југославије. Југословенски комунисти имали су више разумевања за традиционалне тежње за федеративним уређењем на југословенским просторима. Оно што су већ грађанске снаге леве оријентације схватиле у само предвечерје рата, у вези са нужношћу федералног реструктурирања Југославије, комунисти су затим развили до крајњих консеквенци. Њихова антитеза грађанској трочлавној федерацији „СХС формуле“ етничког тријализма показала се реалнијим и прогресивнијим решењем, антиципирала је будући развој, јер је произлазила из суштине различитог националног бића Југославије. То је посебно изражено у односу на програме четничких идеолога о „Великој Србији“ у оквирима Југославије, или изван ње. Партизанско југословенство 1941–1945. било је победа над националним сепаратизмом и не може се апсолутизовати као израз антисрпске политике. За њега се, такође, не може рећи да је било суштинска антитеза југословенству из Првог светског рата.

Сасвим је друго питање колико су и зашто решења из пројекта ове „партизанске федерације“ била касније отворено антисрпски усмерена,

као и зашто су на крају доживела слом. Остаје, међутим, неспорна чињеница да су комунисти у односу на токове националних тежњи 1941–1945. у Југославији били већи визионари, више од других на трагу решавању задатака свога времена, пре свега својим залагањем за федерализацију Југославије због суштине самог питања, а не само зато што су у новим односима националних снага видели своју шансу. Такође, не треба заборавити да су федеративни расплет у Југославији, после оснивања Бановине Хрватске 1939, поред домаћих политичара предвиђали и страни аналитичари (са БиХ и Црном Гором као посебним јединицама), те је тешко спорити да би обновљена југословенска држава, да је било могуће и без комуниста, морала бити федеративно устројена. Једноставније речено, комунисти су реалније ценили да се Југославија није могла организovati и одржати без воље свих њених народа.

Често се истиче колебљивост врха КПЈ у време између немачко-совјетског пакта 1939. и напада на СССР у јуну 1941. у вези са одбраном Југославије и почетком отпора према окупатору. То се објашњава дилетантизмом и слепилом комуниста због њиховог служења СССР-у, одсуством југословенског патриотизма и сл. при чему се не улази у суштинске узроке таквог става. Једностране осуде девалвирају чињенице и онемогућавају упоредну анализу појединих питања. Тако се и прећуткује да се у том збуњујућем времену није колебала само комунистичка странка, него и све остале које, такође, нису биле без својих страних татора.

Критичари КПЈ једино овој партији не признају право да се бори за власт и то „свим средствима“, као да то нису хтеле и радиле и остале странке. „Посве је очигледно“, тврде неки од њих, да је КПЈ „користила народноослободилачку борбу, отаџбински рат, као средство за освајање власти“, и тако готово све што је КПЈ радила подводи се под квалификативе махинација, калкулација, манипулација и сматра нечасним чином. Заборављају, при томе, да су касније комунисти и сами то признавали (Кардељ). Да би се таквим оценама дала још већа негативна тежина, наивно се истиче да је српски народ хтео само борбу за ослобођење „и ништа више“ (!), као да је у монархији све било добро, или као да би нека друга партија, после победе, добровољно предала власт политичком супарнику. Борба сваке организоване политичке снаге за власт је њена „природна“ тежња, па то би требало да важи и за КПЈ, јер без освојене власти, разумљиво, ништа не би било од реализације њених националних, социјалних, политичких и других програма. Очигледно је да се овом применом двоструких мерила у историјској литератури покушава да омаловажи и оспори тадашња предност КПЈ у односу на друге политичке снаге.

Попут оцене Чеслава Милоша да су 1945. пољски комунисти били у праву, јер се без њих и гаранција СССР-а Пољска не би обновила у савременим границама, слично се може рећи и за југословенске комунисте. Без њих и њихове позиције између Енглеза и Руса Југославија би се тешко обновила после 1945, а самим тим остало би крајње отворено

и српско питање. Познато је да је снага НОБ-а почивала највећим делом на учешћу српских маса, али при томе не треба губити из вида да је њихова основна мотивација за приступ покрету, кога су комунисти водили, поред ослободилачких и патриотских тежњи, био и интерес за очувањем свесрпског интегритета, кога је једино омогућавао оквир југословенске државе. Традиционални мотиви ратне и политичке ренте „према заслугама“ и изградња новог друштвеног система примеренијег колективистичком и егалитарном духу српског патријархалног света, иако гурнути током рата у други план, нису били без значаја.

Поједини историчари оптужују југословенске комунисте да НОП није био „довољно дефинисан“ према српском питању. То је тачно са становишта политичке декларације, али према животној пракси, а по њој треба судити, српско питање је од почетка било централна преокупација КПЈ у смислу како га превладати и поразити стари однос снага на путу у „ново друштво“ и реструктурирану државу „нове равнотеже“. Главни циљ комуниста у овом смеру био је да се већ током рата и револуције поставе основе за ново решавање националног питања, при чему је, у сузбијању српског и хрватског национализма, требало прво ударити на доминирајући српски „великонационални хегемонизам“. Такву своју политику комунисти су оцењивали као велики успех, чин „демократски и племенити, на нивоу европског либерализма“, иако по цену насиља и жртава (Ђилас), док су је националисти, нарочито српски, жестоко оспоравали као „антисрпску заверу“. Ова подела и данас траје, а историчари још увек не показују спремност да потегну за научном истином, која је негде по средини ове приче, већ и она прети да се претвори у још један српски мит.

Главне координате политике КПЈ према српском питању током 1939–1945. године део су претходних њених ставова о решавању националног питања у Југославији. Садржане су, пре свега, у политици и борби за југословенску државу „равноправних народа“, којој је најважнија препрека тзв. великосрпски хегемонизам. Даље, КПЈ захтева обрачун са националшовинизмом, сепаратизмом и антијугословенством, уз пуно уважавање права националних мањина. Друга антиокупаторска струја која се такође изјашњавала као југословенска, четнички покрет Д. Михаиловића, у националној политици суштински се разликовао од комуниста, не само по захтевима за очување старог грађанског поретка и монархије, него и по томе што је полазио од претходног конституисања свих српских земаља, кажњавања велеиздаје 1941. године и криваца за ратни геноцид над српским народом. Између „партизанске федерације равнотеже“, њене републиканске и социјалистичке перспективе и четничке монархистичко-тријалистичке федерације са „великом Србијом“ у доминантној улози, није могло бити никаквих усаглашавања, а још мање са програмима српских квислинга који су били пронемачки, великосрпски и антијугословенски. Ова суштинска разлика не може се замаглити или сакрити неутемељеним апсолутизовањем антисрпске поли-

тике КПЈ, или „часног националног отпора“ њој од стране четничког покрета у време 1941–1945. године.

Ова разлика била је дубоко запретана у претходној српској историји, негде од разлаза у српском социјалистичком покрету, у рвањима либерала и напредњака са радикалима, сукобима краља Милана и Николе Пашића. Православна, патријархална, национално-народњачка и империјална политика, којој је печат дала Народна радикална странка, сударила се у Дивцима и Брајићима 1941. са крајњом левицом, српским и југословенским комунистима, чији су програми, као и код радикала, такође дошли са руских простора. Као крајња десница и левица изгорели су у ватри својих насилно оствариваних програма, остављајући за „цивилизацијски“ резултат српском народу заблуде и нове поделе. Велики његов део, посебно онај из западног српства, за који се рачунало да је ближи четничком покрету, постао је главна партизанска војска и ударна снага комуниста на путу освајања власти. За историјску науку остали су незавршен посао и обавеза да одговори на још увек актуелно питање: откуда у српском народу толико склоности и афинитета према држави социјалног егалитаризма, коју су заговарали комунисти, а која је, како се касније потврдило, допринела деструкцији историјске свести и националнокултурног идентитета? Без помоћи друштвене историје очигледно је тешко доћи до правих одговора на ово питање, као и на питање српских сукоба 1941–1945. године.

Југословенска федерација равнотеже, створена насиљем самог врха КПЈ, у својој пракси од проглашења 1943. функционисала је строго централистички. Федерална Србија од почетка није била територијално уобличена и једина је подељена на покрајине. Комунисти су свесно и отворено стварали федералну Југославију на штету Србије, јер су веровали да без таквог унутрашњег преуређења нема заједничке југословенске државе, иза чије обнове су стајали СССР и Велика Британија. Основна идеја КПЈ, коју су подржавали и српски комунисти, била је ново југословенство „братства и јединства“, федералне јединице на новим националним основама, изузев БиХ, сужена Србија, заокружена измењеном националном периферијом и дистанцирана од својих националних мањина у дијаспори.

Федерална Србија, као једина сложена јединица, одвојена је већ током рата и од осталих делова српског народа у самој земљи. Таквом политиком комуниста, иза које је стајала принуда победника и подршка савезника, обновљена Југославија сачувала је у својим границама, ипак, све раније српске просторе, српском народу изван Србије враћен је конститутивни статус, али и заговаран је другачији облик интеграције српског народа од претходног. Политика КПЈ у рату одбацивала је националну, верску и расну мржњу, политику геноцида и освете, афирмишући интернационалистичку солидарност и равноправност народа, чиме је изражавана опредељеност за прогрес и хуманизам. Тих се норми, међутим, комунисти нису држали у обрачуну са „класним непријатељем“ и „на-

родним издајницима“ на свим југословенским просторима, али су своје репресалије нарочито драстично спроводили у ослобођеној Србији. Приликом оцењивања ових догађаја мора се поставити питање: колико је то било у духу традиционалних обрачуна победника и побеђених у српској историји и да ли би одмазда побеђених била другачија да је дошло до њихове победе? Другим речима, и овде очигледно треба консултовати даљу прошлост, да би се оптимално остварила научност.

Без залагања за већу објективност и научност при изучавању и тумачењу времена Другог светског рата на нашим просторима, посебно сукоба четничког и партизанског покрета, не може се остварити потребно српско национално и грађанско помирење. Ослобођење од идеолошке и политичке пристрасности у историјској науци омогућиће да се једнаким мерилима истраже добре и лоше стране прошлости. Народи немају право да се одрекну било ког времена из своје историје, ма како негативно искуство имали и желели да га предају забраву. Стога и свако изопштавање српских комуниста из корпуса историје свога народа крајње је политичко и историјско слепило, које је још веће када се о тако значајним историјским чиниоцима, посебно за период Другог светског рата, једнострано суди. Све што се насиљем историографије покушавало избацити кроз прозор доносило је само штету и свом и будућем добу. Понекад је знало због тога, у прерушеном облику поново закуцати на велика врата историје.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Ј. Марјановић, *Дража Михаиловић, између Брићанаца и Немаца*, Загреб–Београд 1979; Б. Петрановић – М. Зечевић, *Југославија 1918–1988, Тематска збирка докумената*, Београд 1988; *Југословенски федерализам – идеје и стварности, Тематска збирка докумената*, I–II, Београд 1987; *Атлантика две Југославије*, Шабац 1991; Б. Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд 1993; *Револуција и контрареволуција у Југославији 1941–1945*, Београд 1983; *Историографија и револуција*, Београд 1984; *Србија у Другом светском рату 1939–1945*, Београд 1992; *Српска историографија и југословенска држава*, „Историјски гласник“ 1–2, Београд 1994. и др.; *Српско ишћање, Зборник радова*, Београд 1993, приредио А. Ђилас; К. Чавошки, *Југославија и српско ишћање*, Београд 1994; В. Ђуретић, *Разарање српства у XX веку, Идеолошка употреба историје*, Београд 1992; М. Б. Матић, *Равногорска идеја у шпанској и француској историји*, Београд 1995; В. Глишић, Г. Миљанић, *Руководство НОБ у Србији 1941–1945*, Београд 1994; Б. Глигоријевић, *Коминтерна, југословенско и српско ишћање*, Београд 1992; *Комунизам и југословенско ишћање*, „Историја 20. века“, 1–2, 1993; М. Ст. Протић, *Успон и пад српске идеје*, Београд 1994; М. Павловић, *Срби на крају Другог светског рата*, „Историја 20. века“, 1–2, 1993; К. Николић, *О узроцима избијања грађанског рата у Србији 1941. године*, „Историја 20. века“, 1, 1995; *Прилози проучавању карактера успона у Србији 1941. године*, „Историја 20. века“ 1–2, 1991; *Контрроверзе о 1941. години* (осврти М. Васића, С. Цветковића, В. Глишића, Б. Глигоријевића, М. Весовића и др.), „Историја 20. века“, 1–2, 1991; *Ослободилачки или грађански рат у Југославији 1941–1945*. (Прилози М. Минића, С. Инића, Д. Петровића, М. Васића, Ж. Јовановића и др.), „Токови историје“, 1–2, 1993, и др.

MOMČILO ZEČEVIĆ

NEW DISPUTES ABOUT THE COMMUNISTS AND
THE SERBIAN ISSUE*Summary*

The restoration of Yugoslavia on the basis of a new federation was the key question for Yugoslav communists in their fight against German occupiers, in the civil war and revolution, and in their aims of grasping power during the Second World War. In these political limits, as a prerequisite of the new Yugoslav state and social organization, the solving of the Serbian question was the central theme of the communist ideological and political work. Until today there have been lasting disputes in historiography whether and how much the politics of Yugoslav communists were anti-Serbian, was the war and the revolution 1941–1945 carried out with a premeditated sacrificing of Serbian people and was the state restored with the aim of breaking up their national integrity. Even in the latest historiographical works, many polemics and evaluations of these questions are ideologically and politicaly prejudiced. Among them, an extreme anticommunism is predominant. That makes difficult a scientifically objective judgement of the real communist politics toward the Serbian question and position of the Serbian people in the Second World War, and it threatens to ignore the historical time under the communist government.

Beginning with the indisputable historical basis, the author gives the examples of unhistorical interpretations. He supports equal methodological access, unique principles and criteria in studying and interpreting the Serbian people's position during the Second World War, especially in relation to the politics of Yugoslav communists. One of the conclusions is that it is the only way for keeping historiography purely scientific. Without historiography, there is neither historically and socially rational consciousness nor possible national reconciliation.

